

Χρυσάνθης Κεχρολόγου, διδάκτορας ΑΠΘ
Η Επικούρεια Φιλοσοφία, Άτομο και Κοινωνία

Ομιλία του Ιωάννη Α. Ποττάκη πρόεδρου της Φιλοσοφικής Εταιρείας, από την παρουσίαση του βιβλίου "Η επικούρεια φιλοσοφία, Άτομο και Κοινωνία" της Χρυσάνθης Κεχρολόγου διδάκτωρ Φιλοσοφίας ΑΠΘ στον ΙΑΝΟ την Παρασκευή 11 Οκτωβρίου 2013.

I. Ο θεατής αυτής της εκδήλωσης, παρατηρώντας μια νέα γυναίκα να παρουσιάζει τη φιλοσοφική εργασία της και ώριμους άνδρες να σχολιάζουν, φέρνει αμέσως στο νου του δύο χαρακτηριστικά στοιχεία της φιλοσοφίας το Επίκουρου και της φιλοσοφικής του Κοινότητας, του Κήπου του.

1. Για τη φιλοσοφία δεν είναι ποτέ πολύ νωρίς, ούτε πολύ αργά. Γιατί οι δύο πηγές της ευτυχίας του ανθρώπου είναι οι φίλοι και η φιλοσοφία. Δεν είναι λοιπόν ποτέ πολύ νωρίς να αναζητήσεις την ευτυχία μέσω της φιλοσοφίας (και αυτό ισχύει για την συγγραφέα) και δεν είναι επίσης ποτέ πολύ αργά (κι' αυτό ισχύει για τους σχολιαστές του έργου της). Άποψη αντίθετη με την άποψη του Καλλικλή στο Γοργία του Πλάτωνα.

2. Στον κήπο του Επίκουρου ίσχυε απόλυτη ισότητα ανδρών και γυναικών, ιδέα πολύ πιο μπροστά από τις ιδέες και τις σχέσεις που επικρατούσαν στην εποχή του, έξω από τον κήπο του.

II. Η εικόνα μιας ομάδας ανθρώπων, ανδρών και γυναικών, ελεύθερων και ίσων, που συζητούν σε ένα κύκλο ακροατών φιλοσοφικά προβλήματα, θέτει το ερώτημα: Γιατί το κάνουν; Γιατί φιλοσοφία, και τότε, στην εποχή του Επίκουρου κα! στον κήπο του, και τώρα, και φέρνει στο νου την απάντηση που έδωσε ο Καστοριάδης στο ανωτέρω ερώτημα:

"Φιλοσοφώ, είπε, όχι για να διατηρήσω την ελπίδα της Επανάστασης, αλλά για να διατηρήσω την ικανότητά μου να σκέφτομαι σωστά".

Και αυτό κάνει επίκαιρη τη σημερινή μας συζήτηση. Ο Κήπος του Επίκουρου, όπως ορθά παρατηρεί η συγγραφέας, δεν είναι απομόνωση, αδιαφορία, ιδιότυπη. Ήταν προσπάθεια διάσωσης της ιδέας της πόλης και Του πολίτη - Και μάλιστα με διευρυμένη βάση, αφού μετείχαν ισότιμα και οι γυναίκες - σε μια εποχή εκφυλισμού του θεσμού της πόλης Και της έννοιας του πολίτη.

Όπως ο Κήπος του Επίκουρου ήταν μία όαση στον εκφυλισμό της πόλης, και μια προσπάθεια διάσωσης και διατήρησης των ιδανικών της σε στενότερο κύκλο, έτσι, και κάθε συζήτηση για τα ιδανικά της πόλης και της έννοιας του πολίτη, την άμεση συμμετοχή, τον πολιτικό διάλογο και την πολιτική πράξη, την ισότητα Και την αλληλεγγύη σε μια εποχή γενικής κατάπτωσης, απογοήτευσης Και προσπάθειας ατομικής διάσωσης, είναι επίσης μια όαση στην ερήμωση που είναι έκδηλη γύρω μας στην πόλη, με τις στρατιές των ανέργων, και στην επαρχία, με την γη που παραμένει ακαλλιέργητη και έρημη...

Αν για τον Πλάτωνα πηγή της αδικίας είναι η απληστία, και η απληστία είναι αυτή που διαταράσσει τις σχέσεις μεταξύ των μερών της ψυχής και τις σχέσεις μεταξύ των πολιτών στην πόλη, και έτσι διαταράσσει την αρμονία της δίκαιης ψυχής και της δίκαιης πόλης, κατά τη μεταφορική αντιστοίχιση Ψυχής - Πόλης,

που πρώτος εισήγαγε ο Πλάτων, με τον ίδιο τρόπο, πηγή της διατάραξης της ευτυχίας για τον Επίκουρο είναι το, "άγχος" και ο φόβος. Αν στις πηγές του άγχους και του φόβου, που σημειώνει ο Επίκουρος και μας θυμίζει η συγγραφέας - του πλουσίου για περισσότερα, του υγιεινούς να μην αρρωστήσει, του άσημου να αποκτήσει φήμη, του άγχους του θανάτου, του άγχους της τιμωρίας των θεών και του φόβου που δημιουργείται από την άγνοια, τη δεισιδαιμονία, τη θρησκεία, δηλ. από λανθασμένες θέσεις του πραγματικού προσθέτουμε και το σημερινό άγχος της αβεβαιότητας, της ανασφάλειας, της νέας φτώχειας, της μη αναγνώρισης, της υποβάθμισης των συνθηκών της ζωής και του εκφυλισμού του λόγου, γίνεται νομίζω ακόμα πιο επίκαιρη η συζήτηση και η αναζήτηση μιας στάλας ευτυχίας και μιας αχτίδας ελπίδας στο γενικευμένο άγχος που μας πλημμυρίζει.

Σκοπός της ζωής για τον Επίκουρο είναι η ευδαιμονία, που επιτυγχάνεται με την "απονία του σώματος και την αταραξία της ψυχής". Η επιδίωξη της ηδονής είναι η πρώτη φυσική παρόρμηση, που τη μοιράζεται ο άνθρωπος με τα ζώα. Στη συνέχεια η ηδονή λειτουργεί ως κριτήριο για κάθε πράξη επιλογής ή απόρριψης και παράλληλα είναι κανών, μέτρο και διαχέεται στο σώμα και το πνεύμα.

Δεν παραμένει δηλ. στα πλαίσια της αρχής της ηδονής (pleasure principle) του Φρόντ, αλλά ανέρχεται και διέπει και την αρχή της πραγματικότητας (reality principle) και την αρχή της ηθικής (morality principle) "που διαμορφώνει μια ολοκληρωμένη διδασκαλία αξιών" (σελ.1 09)

Εμπόδιο στην ικανοποίηση, στην απόλαυση της ηδονής, στην ευτυχία, είναι το άγχος με όλες τις μορφές του και ο φόβος μπροστά στο άγνωστο, στο σκοτάδι, στο θάνατο, το άγχος και ο φόβος της αποκάλυψης μιας άδικης και ανέντιμης πράξης και της τιμωρίας της, το άγχος της απληστίας, της φτώχειας.

Ο Επίκουρος εισηγείται τέσσερις θέσεις για την καταπολέμηση του φόβου και του άγχους.

-Δεν υπάρχουν θεοί που να μας απειλούν, οι Θεοί δεν εμπλέκονται στις ανθρώπινες υποθέσεις, απολαμβάνουν την απόλυτη ηρεμία τους.

-Δεν υπάρχει επόμενη ζωή, ο θάνατος μας δεν πρέπει να μας φοβίζει, γιατί δεν θα συναντηθούμε ποτέ μαζί του, πρόσωπο με πρόσωπο. "Όταν είμαστε εμείς παρόντες, ο θάνατος απουσιάζει. Όταν είναι ο θάνατος παρών, δεν είμαστε πια εμείς παρόντες".

-Το καλό είναι εύκολο να το αποκτήσεις.

-Το κακό είναι εύκολο να το υπομείνεις.

Κατά τον Επίκουρο δύο είναι οι πηγές ενέργειας που μας βοηθούν να ζήσουμε τη ζωή μας χωρίς άγχος και με αίσθημα σιγουριάς, ασφάλειας, εμπιστοσύνης: Η φιλία και η φιλοσοφία. Όταν η πόλη ακολουθεί εκφυλιστική πορεία και η έννοια του πολίτη απουσιάζει, η ενσωμάτωση και η παρακολούθηση αυτής της εκφυλιστικής πορείας είναι στάση συντηρητική.

Η άλλη επιλογή είναι ο αυτοπροσδιορισμός, η μη ενσωμάτωση στην καθοδική πορεία. Η αυτονομία. Και αυτή η αυτονόμηση είναι πράξη αντίστασης στη φθορά, πράξη ελευθερίας, στάση ζωής. Αυτή η έννοια της ελευθερίας είναι ο μεγαλύτερος καρπός της αυτοπλήρωσης, όπως σωστά σημειώνει η συγγραφέας.

Μακριά από τη βουή της πόλης, όχι όμως στην ηρεμία του οίκου όπου προέχει το «ποιείν», το «κατασκευάζειν», η επαφή με την ύλη και τα παράγωγά της, αλλά στην ήρεμη ζωή του Κήπου, όπου προέχει το "πράττειν", ως ηθικό ενέργημα μεταξύ φίλων, οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Και η συνεχής αναζήτηση ως περιεχόμενο της φιλοσοφίας.

Φιλία

Η φιλία είναι ο κύριος δεσμός που μετατρέπει μια ομάδα ανθρώπων σε Κοινότητα, υπογραμμίζει η συγγραφέας, είναι εχέγγυο της ηθικής ζωής του ανθρώπου..

1. Η ανάλυση της έννοιας της φιλίας από τον Επίκουρο ακολουθεί μέχρι ένα σημείο την ανάλυση του Αριστοτέλη. Είναι ο Αριστοτέλης που διέκρνε τη φιλία ως ηθικό δεσμό, με κοινωνική και πολιτική διάσταση, από τις "φιλικές σχέσεις", τις κοινωνικές σχέσεις, τις δημόσιες σχέσεις όπως θα λέγαμε σήμερα.

Στη φιλία, ως ηθικό κοινωνικό και πολιτικό δεσμό, ενδιαφέρει το άτομο, το άτομο του φίλου. Και είναι παροιμιώδεις ορισμένες φιλίες. Του Αχιλλέα με τον Πάτροκλο, του Δάμωνα με το Φιντία. Στον Όμηρο, η σχέση φιλίας των γονέων εμποδίζει τον πόλεμο μεταξύ των παιδιών τους, και όταν ακόμα ανήκουν σε αντίπαλα στρατόπεδα. ο Διομήδης αναγνωρίζει το Γλαύκο, ως γιου πατρικού φίλου και αρνείται να μονομαχήσει μαζί του. Και μπροστά στα αντίπαλα στρατεύματα των Ελλήνων και των Τρώων, του λέει:

"Έλα, ας αλλάξουμε άρματα
έτσι να δουν και τούτοι
πως είμαστε αδερφοποιητοί
από τους παπούληδες μας.
Είπαν, και χάμου πηδήξανε
και το δεξί τους χέρι πιάσανε
ο ένας τ'άλλουνού
κι' ορκίστηκαν αγάπη¹".

Διαφορετικές είναι κατά τον Αριστοτέλη οι φιλικές σχέσεις, ή κοινωνικές σχέσεις, ή δημόσιες σχέσεις, Το γράμμα, τα λουλούδια, τα δώρα, τα χαιρετίσματα, ο! ευχές κλπ. Εδώ το ενδιαφέρον πέφτει στην ίδια τη σχέση, όχι στο πρόσωπο, και στη διατήρηση της σχέσης, όχι στην εξέλιξη του προσώπου του φίλου.

2. Όταν ο Επίκουρος αναφέρεται στη φιλία και την θεωρεί βάλαμο στον πόνο και το φόβο, μια από τις δύο πηγές που βοηθούν για να ζήσει ο άνθρωπος τη ζωή του σε κατάσταση ευδαιμονίας - η άλλη είναι η φιλοσοφία - έχει υπόψιν του τη φιλία ως ηθικό δεσμό και αξία όχι τις απλές, επιφανειακές, δημόσιες κοινωνικές και φιλικές σχέσεις. Αυτή η φιλία καλλιεργείται όχι τόσο από την άμεση ανάγκη για τη βοήθεια του φίλου, όσο από την πίστη ότι αυτή η βοήθεια θα παρασχεθεί, χρείας καλούσης.

Αν θεωρήσουμε τον Κήπο μια Κοινωνία πολιτών με πιο δημοκρατική δομή και από την πόλη των ελεύθερων ενηλίκων αρρένων πολιτών, αφού περιλαμβάνει και τις γυναίκες και τους δούλους και τους διασφαλίζει ισότιμη συμμετοχή, η φιλία είναι ο ηθικός και κοινωνικός δεσμός των μελών της. Η συγκολλητική ουσία την οποία προσπαθεί να διασπάσει κάθε αυταρχική εξουσία με το δόγμα : «διαίρει και βασίλευε». Αυτή η φιλία χρειάζεται να καλλιεργηθεί ως ηθικός και κοινωνικός δεσμός, και δεν χρειάζεται να εξελιχτεί σε πολιτικό δεσμό (που θα διακρίνει «δημοκρατικούς», «αριστοκρατικούς», «ολιγαρχικούς», κλπ και θα επεκτείνεται μόνο σε κάθε αντίστοιχη κατηγορία από αυτούς),

---

¹Ομήρου Ιλιάδα 230-233

Φιλοσοφία

Η δεύτερη από τις πηγές βοήθειας για μία ευδαίμονα ζωή στον Κήπο του Επίκουρου είναι η Φιλοσοφία.

1. Η εικόνα που έχει ο σημερινός άνθρωπος για τη φιλοσοφία δεν φαίνεται να είναι ικανοποιητική, όπως την εποχή του Επίκουρου, ώστε να τον πείσει για την βοήθεια που μπορεί να του προσφέρει στην άρση των αιτιών που εμποδίζουν την ευτυχία του, του πόνου, του φόβου, του άγχους, της ανασφάλειας. . .

Δεν μπορεί να βοηθήσει στην επίλυση των προβλημάτων που τον βασανίζουν, και όταν ακόμα ασχολείται με αυτά, πράγμα που κάνει άλλωστε πολύ σπάνια.

Αν ρωτήσεις κάτι έναν φιλόσοφο, και προσπαθείς να καταλάβεις όσα σου λέει, έχεις ξεχάσει την ερώτηση. Βυζαντινολογεί και πελαγοδρομεί... Ο ίδιος σου δίνει την εντύπωση απόμακρου, φευγάτου, που ζει στον κόσμο του.

Στο σύστημα του Επίκουρου η φιλοσοφία ήταν τρόπος ζωής, απαιτούσε κοινή αντίληψη και όχι ενασχόληση με αφηρημένες ιδέες. Αυτό το παράδειγμα ζωής δίνει η Φιλοσοφία, και αυτό ακολουθεί ο Επίκουρος.

Στην εικόνα αυτή για το φιλόσοφο και τη φιλοσοφία συνέβαλαν και οι ίδιοι οι φιλόσοφοι. Στο έργο του «On certainty» (Για τη Βεβαιότητα) π.χ. ο Wittgenstein περιγράφει δύο φιλοσόφους κάτω από ένα δέντρο, να συζητούν.

«Αυτό είναι δέντρο» - λέει ο ένας.

«Ναι είναι δέντρο» - απαντά ο άλλος.

«Νομίζω ότι δεν υπάρχει αμφιβολία» - συνεχίζει ο πρώτος.

Δύο νεαροί που τους ακούν, αναρωτιούνται «Μα τι λένε; Ότι ένα δέντρο είναι δέντρο;»

«Μην τους ακούτε παιδιά μου» - σχολιάζει διερχόμενος τρίτος, «Είναι φιλόσοφοι...»

2. Η εικόνα που έχουμε για τη φιλοσοφία, η καλύτερη και η πιο γνήσια, βρίσκεται στο Συμπόσιο του Πλάτωνος, στους τελευταίους στίχους του.

Οι συμποσιαστές αισθάνονται κουρασμένοι, από την κατανάλωση φαγητού, κρασιού από τις αυλητρίδες και τους χορούς τους, από το διάλογο και τις αναλύσεις για τον Έρωτα και αρχίζουν, ο ένας μετά τον άλλον να αποκοιμούνται. Προτελευταίος αποκοιμήθηκε ο Αριστοφάνης, ο κωμικός ποιητής και ο τελευταίος ο Αγάθων, ο τραγικός ποιητής. Η περιγραφή έχει και συμβολική σημασία. Το φαγητό, το ποτό, οι χοροί, τα τραγούδια, η υπερκατανάλωση, η σπατάλη, ο κορεσμός τελειώνουν, όπως η Κωμωδία. Την Κωμωδία πάντα, την διαδέχεται η Τραγωδία,.. Και τότε, και τώρα... Ο μόνος όρθιος, ξάγρυπνος, νηφάλιος, παραμένει ο φιλόσοφος, ο Σωκράτης, να να συνεχίσει το δρόμο του..

Όταν όλα γύρω εκφυλίζονται και καταρρέουν ή μεταλλάσσονται, εκείνος, ατάραχος, γαλήνιος, συνεχίζει το δρόμο του, δημιουργεί τον Κήπο.

III. Και η Πολιτική; ΤΙ άμεση συμμετοχή στη δημόσια κοινή διαβούλευση - τον πολιτικό διάλογο - και στην πολιτική πράξη, το «μετέχειν κρίσεως και αρχής», που ορίζει τον πολίτη, τι γίνονται;

Το ίδιο ερώτημα είχε τεθεί και στον Σωκράτη από τον σοφιστή Πώλο, στο διάλογο Γοργίας του Πλάτωνος. Και η απάντηση του Σωκράτη ήταν:

«Δεν έχω σχέση με αυτούς τους πολιτικούς εγώ Πώλε. Εγώ 'πράττω' πολιτικά».

Μην ξεχνάμε ότι η πολιτική, μαζί με την Ηθική σε αδιάσπαστη ενότητα, συ-

γκροτούν το «πράττειν». Στο ίδιο ερώτημα φαίνεται να έδωσε την ίδια απάντηση και ο Επίκουρος. Ότι δηλαδή δεν είχε σχέση με την πολιτική και τους πολιτικούς της εποχής του. Με το πράττειν τους. Ήταν όμως αυτός που «έπραττε» πραγματικά πολιτικά.

Ο Επίκουρος διαπιστώνει ότι δεν υπάρχει ο θεσμός της πόλης και η έννοια του πολίτη. Έχουν και τα δύο εκφυλιστεί. Η συμμετοχή σε ό,τι υπήρχε και λειτουργούσε στην εποχή του, δεν εσήμαινε συμμετοχή στην δημοκρατική πόλη και δεν έδιδε περιεχόμενο στην έννοια του πολίτη. Δεν ήταν καν άσκηση αρετής. «Ο πολίτης ενός ημαρτημένου πολιτεύματος μπορεί να είναι δίκαιος στο μέτρο που υπακούει στους νόμους του κράτους. Δεν είναι όμως ενάρετος, γιατί ο νόμος στον οποίο υπακούει αποτελεί απλώς παρέκβαση²»

Η αποχή συνεπώς, δεν ήταν αποχή από την πόλη και τα καθήκοντα του πολίτη. Ήταν αποχή και διαφοροποίηση από το υπάρχον σύστημα. Και το σύστημα της εποχής είχε πάψει να είναι «πόλις» και τα μέλη της είχαν πάψει να είναι και να λειτουργούν ως πολίτες. Η δε συμμετοχή δεν ήταν άσκηση στην αρετή, αλλά εθισμός στον εκφυλισμό.

Πολλοί διανοούμενοι σήμερα στην Αμερική, ανάμεσα τους και ο Noam Chomsky συγκρότησαν κίνηση με τίτλο «Χωρίς εμάς». Θέλουν δηλαδή να γνωρίζουν οι πολίτες, ό,τι σε όσα γίνονται από το σύστημα της πολιτικής τη βαθιά ανισότητα στο εσωτερικό και κυρίως τις επεμβάσεις στο εξωτερικό - αυτοί δεν συμφωνούν και δεν μετέχουν.

Ο νομπελίστας λογοτέχνης και φιλόσοφος της Αριστεράς στη Πορτογαλία Jose Saramagu συνιστά «αποχή». Αν το ποσοστό της αποχής, ισχυρίζεται, υπερβεί κατά πολύ το ποσοστό της συμμετοχής, το σύστημα χάνει τη νομιμοποίηση του και καταρρέει.

Ο Επίκουρος προχώρησε ακόμα περισσότερο. Δεν αρκέστηκε στην καταγγελία του φιλοσόφου. Προχώρησε στη δημιουργία του πολιτικού. Ασφαλώς, η ίδρυση του Κήπου δεν είναι συμβιβασμός. Δεν είναι ενσωμάτωση στο σύστημα. Αλλά και δεν είναι μόνο άρνηση. Είναι υπέρβαση. Είναι δημιουργία. Είναι προσπάθεια διαφύλαξης των αγαθών της πόλης και των αξιών της φιλοσοφίας «εν δράσει», έστω και σε περιορισμένο κύκλο.

Αυτή την ερμηνεία δίνει η συγγραφέας στην ίδρυση και λειτουργία του Κήπου, στην αποχή από τα πολιτικά αξιώματα και στην ρήση «λάθε βιώσας». Η επιχειρηματολογία της είναι πλούσια και πειστική. Χρήσιμη για την κατανόηση της Επικούρειας φιλοσοφίας. Πολύπλευρα χρήσιμη και για την εποχή μας... Και για αυτό συνιστούμε θερμά την μελέτη του βιβλίου της.

Ο μελετητής του Επίκουρου δεν έχει την τύχη να έχει στη διάθεση του όλο το έργο του φιλοσόφου που μελετάει, όπως π.χ. του Πλάτωνα, ή μεγάλο μέρος του, όπως π.χ. του Αριστοτέλη. Οι πηγές είναι περιορισμένες, στις επιστολές που διασώζει ο Διογένης Λαέρτιος, - προς Ηρόδοτον, προς Πυθοκλή, και προς Μενοικέα - στις δύο συλλογές λόγων του: Κύριαι Δόξαι και Επίκουρου Προσφώνησις και σε μερικά αποσπάσματα και σε μια πλούσια βιβλιογραφία πάνω στο έργο του από την εποχή του μέχρι σήμερα (ενδεικτικά: Λουκρήτιος, Κικέρων, Μαρξ, Farrington, Brun, Zeller, Hibler, Hegel, Witt, Koen, και οι δικοί μας Θεοδωρίδης, Δεληβογιατζής, Ζωγραφίδης, Χρύσης, κλπ) .

Τις πηγές και την πλούσια βιβλιογραφία στο σύνολό της μελέτησε διεξοδικά η συγγραφέας και μας την παρουσιάζει κατανοητό και με γλαφυρό τρόπο. Η ανάλυση των θέσεων του Επίκουρου παρουσιάζεται από τη συγγραφέα με εξαι-

---

2 Γ.Κοντογιώργη, Η θεωρία των επαναστάσεων στον Αριστοτέλη, Νέα Σύνορα, Λιβάνης 1982, σ.43

ρετική πληρότητα Και κριτικό πνεύμα. Και τα πιο δύσκολα νοήματα εκτίθενται με τρόπο απλό και κατανοητό και με γλώσσα που χαρακτηρίζεται από μεστότητα και γλαφυρότητα.

Η Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία αισθάνεται ευτυχής γιατί εμπλουτίζει τη βιβλιοθήκη της με το βιβλίο «Η Επικούρεια Φιλοσοφία» της κ. Χρυσάνθης Κεχρολόγου και της εκφράζει θερμές ευχαριστίες.

Ιωάννης Α. Ποττάκης

Δημοσίευση στο www.epicuros.gr με την άδεια του Ιωάννη Α. Ποττάκη